

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΔΕΙΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ - 23

Ο Νικόλαος Γ. Πολίτης
και το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΤΟΜΟΣ Α΄

ΑΘΗΝΑ 2012

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ - αρ. 23

**Ο ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ**

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΤΟΜΟΣ Α΄

ΜΕΓΑΡΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ, 4-7 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2003

ΑΘΗΝΑ 2012

Δημήτριος Καραμπερόπουλος

Νικολάου Γ. Πολίτη, «Η νεότης του Ρήγα», 1885

Το ενδιαφέρον για τη ζωή και το έργο του επαναστάτη και εθνεγέρτη Ρήγα Βελεστινλή αυξήθηκε ιδιαίτερα μετά την ανέγερση, στα 1871, του ανδριάντα του στα Προστύλεια του Πανεπιστημίου Αθηνών¹. Ο Νικόλαος Γ. Πολίτης τον επόμενο χρόνο, το 1872, έγραψε ένα άρθρο για τον Ρήγα με τίτλο «Ο Μασσαλιώτικος Θούριος εν Ελλάδι»², στο οποίο μάλιστα καταχωρίζει και μία προσωπογραφία του Ρήγα. Στη συνέχεια, κατά την περίοδο συλλογής του λαογραφικού του υλικού, συγκεντρώνει τις λαϊκές παραδόσεις για τα πρώτα χρόνια της ζωής και για τις σπουδές του Ρήγα. Το υλικό αυτό το δημοσίευσε με τίτλο «Η νεότης του Ρήγα»³, που καταλαμβάνει έκταση δυόμισι σελίδων μεγάλου σχήματος.

Στην αρχή του άρθρου του επισημαίνει ότι για την οικογένεια του Ρήγα και για τα χρόνια της διαμονής του στο Βελεστίνο ανευρίσκει κανείς στους συγγραφείς λίγες, αλλά και μερικές φορές αντιφατικές, ειδήσεις. Για παράδειγμα, αναφέρει το έτος γεννήσεως, για το οποίο οι συγγραφείς μέχρι τότε ανέγραφαν πέντε διαφορετικές ημερομηνίες 1751, 1753, 1754, 1760 και 1762. Από τα έγγραφα όμως των Αρχείων της Βιέννης, της σύλλυψης και ανάκρισης του Ρήγα, που ο Α. Λεγράνδ⁴ δημοσίευσε έξι χρόνια αργότερα, το 1891,

1. Ο ανδριάντας του Ρήγα, έργο του Ιωάν. Κόσσου, είναι ο πρώτος ανδριάντας που στήθηκε δημόσια μετά την απελευθέρωση, με δαπάνη του Γεωργίου Αβέρωφ. Σχετικά βλ. Γ. Δάλκος, Σ. Γελαδάκη, Α. Σκορδά-Παπαγιαννοπούλου, «Παλαιότερες και πρόσφατες εικαστικές απεικονίσεις του Ρήγα», *Υπέρεια*, τόμ. 3, Πρακτικά Γ' Διεθνούς Συνεδρίου «Φεραί - Βελεστίνο - Ρήγας», Αθήνα 2002, σ. 659-660.
2. Περιοδ. *Παρθενών*, αρ. 20, 1872, σ. 1089-1093.
3. Περιοδ. *Εστία*, τόμ. 19, 1 Ιανουαρίου 1885, σ. 13-16.
4. Αιμ. Λεγράνδ - Σπ. Λάμπρος, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνησι 1891, φωτομηχανική επανέκδοση με την προσθήκη ευρετηρίου, επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλος, έκδ. Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών - Βελεστίνου - Ρήγα, Αθήνα 1996, σ. 59.

τεκμηριώθηκε πως το έτος γέννησης του Ρήγα ήταν το 1757. Επίσης, για τις σπουδές του Ρήγα ο Ν. Πολίτης παρατηρεί ότι οι συγγραφείς αναγράφουν διάφορες απόψεις, πως σπούδασε στο Βουκουρέστι, στα Αμπελάκια, στη Ζαγορά. Και για την οικογένεια του Ρήγα δεν σημειώνουν κάτι σχετικό, παρά μόνο ότι ο Φ. Πουκεβίλ⁵ κάνει μνεία για έναν αδελφό του Ρήγα, ο οποίος συμμετέσχε στην επανάσταση στην Αιτωλία.

Το κενό που υπάρχει στη βιογραφία του εθνομάρτυρος, όπως επισημαίνεται στο άρθρο του ο Νικόλαος Πολίτης, το συμπληρώνει η παράδοση. Και παρατηρεί ότι μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας το 1881, η ανάμνηση του Ρήγα αναζωπυρώθηκε στη μνήμη των κατοίκων του Βελεστίνου. Έλληνες και Οθωμανοί διηγούνται τα σχετικά με τη ζωή του Ρήγα στο Βελεστίνο *όσα εν χρόνοις παλαιοίς είχαν ακούσει περί του μεγαλεπιβόλου επαναστάτου*, όπως γράφει ο Νικόλαος Πολίτης. Στο άρθρο του επισημαίνει ότι στο Βελεστίνο δείχνουν ως κατοικία του Ρήγα ένα γκρεμισμένο σπίτι, το οποίο *παντελώς αβάσιμον ελέγχεται εκ της Επιπεδογραφίας του Βελεστίνου, την οποία παρενέβαλε στη Χάρτα της Ελλάδος*. Η παρατήρηση αυτή του Ν. Πολίτη, που δείχνει ότι είχε μελετήσει τη *Χάρτα της Ελλάδος* του Ρήγα, δεν έγινε μετά από δική του επιτόπια έρευνα στο Βελεστίνο, διότι ο ίδιος δεν επισκέφθηκε το Βελεστίνο. Την πληροφορία αυτή προφανώς έδωσε ο τότε δημοδιδάσκαλος, ο οποίος του πρόσφερε και όλο το πληροφοριακό υλικό από το Βελεστίνο. Αν όμως συγκρίνει κανείς την περιοχή του Βελεστίνου, όπου βρίσκεται ο χώρος του σπιτιού του Ρήγα, με την «Επιπεδογραφία» του Βελεστίνου της *Χάρτας*, θα είναι δυνατό να εντοπίσει τη θέση της οικίας του Ρήγα, που βρίσκεται στον χώρο, όπου ήταν η χριστιανική συνοικία, η οποία, ως σημειωθεί, καταστράφηκε κατά τα Ορλωφικά⁶ (1769-1770), όπως γνωρίζουμε και από την πληροφορία του W. Leake⁷, ο οποίος πέρασε από το Βελεστίνο στα 1806.

Σχετικά τώρα με τη νεότητα του Ρήγα ο Νικόλαος Πολίτης στο άρθρο του έχει καταγράψει τρεις παραδόσεις. Τις δύο παραδόσεις τις είχε ακούσει ο ίδιος στο Πήλιο, κατά την περιοδεία του εκείνα τα χρόνια. Συγκεκριμένα, την πρώτη παράδοση του την διηγήθηκε ο ενενήντα χρόνων γέροντας

5. F. Pouqueville, *Histoire de la regeneration de la Grèce*, τόμ. 1, Παρίσι 1825, σ. 131 κ. εξ.
6. Βλ. Τ. Γριτσόπουλος, *Τα Ορλωφικά. Η εν Πελοποννήσω επανάσταση του 1770 και τα επακόλουθα αυτής*, Αθήναι 1967.

7. W. Leake, *Travels in Northern Greece*, τόμ. 4, London 1835, [ανατ. Amsterdam 1967] σ. 437 κ. εξ.

Δημ. Σακελλιάδης, του οποίου ο πατέρας Γεώργιος Σακελλίων⁸ είχε συνδεθεί με φιλία με τον Ρήγα στον Κισσό και μετέπειτα ο Ρήγας τον «κατήχησεν», όπως και άλλους Ζαγοριανούς, στα επαναστατικά του σχέδια. Ο Δ. Σακελλιάδης του περιέγραψε το περιστατικό, το οποίο και ο ποιητής Γεώργιος Ζαλοκώστας (1855) αναφέρει στο ποίημά του «Τω πολυδακρύτω μάρτυρι Ρήγα». Κατά την επιστροφή του από τον Κισσό στο Βελεστίνο αντίκρισε τους συγχωριανούς του, τους οποίους όμως οι Οθωμανοί μετά από τον εκκλησιασμό τους αγγάρευαν να κουβαλούν σακιά με σιτάρι και να διαβαίνουν ένα χείμαρρο, όπως επίσης και τον Ρήγα ανάγκασαν να φορτωθεί σακί με σιτάρι. Το γεγονός αυτό ανάγκασε τον Ρήγα να ορκισθεί εκδίκηση κατά του τυράννου και από την επόμενη ημέρα «επλανάτο άδων τους θουρίους του».

Τη δεύτερη παράδοση, την οποία καταγράφει στο άρθρο του ο Νικόλαος Πολίτης, την διηγήθηκε ένας αγωγιάτης, καθώς πηγαίνανε από τη Ζαγορά στη Μακρυνίτσα, πως τάχα ο Ρήγας επέστρεψε από την Κωνσταντινούπολη για να επισκεφθεί τους γονείς του και πλησίον ενός χείμαρρου του Βελεστίνου σκότωσε τον Τούρκο, ο οποίος τον πρόσταξε να τον μεταφέρει στην πλάτη του για να διαβεί τον χείμαρρο.

Η τρίτη παράδοση για τη νεότητα του Ρήγα είναι διήγηση των Βελεστινιωτών και καταλαμβάνει τη μισή έκταση του άρθρου και, όπως σημειώνει ο Ν. Πολίτης, «είναι πιθανότερα και ακριβεστέρα». Είναι οι πληροφορίες των κατοίκων της γενέτειρας του Ρήγα, για τα νεανικά του χρόνια στο Βελεστίνο. Αναφέρεται στη φιλονικία του πατέρα του Ρήγα με κάποιον φανατικό Τούρκο και τον τρόπο φυγής του Ρήγα από το Βελεστίνο, τη μετάβασή του στο Λιτόχωρο Ολύμπου σε κάποιο συγγενή του και μετέπειτα στο Άγιον Όρος και το ξεκλήρισμα όλης της οικογένειας του Ρήγα. Μάλιστα διηγούνταν ότι στον Όλυμπο ο Ρήγας τραγούδησε και τον Θούριό του «Καλλίτερα μιας ώρας ελεύθερη ζωή».

Επισημαίνουμε ότι ο Νικόλαος Πολίτης σημειώνει στο άρθρο του πως τις πληροφορίες από το Βελεστίνο, μετά από παράκλησή του, τις έστειλε ο εκεί δημοδιδάσκαλος Βαϊουτόπουλος. Χαρακτηριστικά, σε υποσημείωση, ο Ν. Πολίτης σημειώνει για τις διηγήσεις «των Φεραίων πρεσβυτών», ότι ταύτας παρακληθείς υπ' εμού συνέλεξεν ο εν Βελεστίνω δημοδιδάσκαλος κ. Γ. Βαϊου-

◆

8. Για τον Γεώργιο Σακελλίωνα έχει γράψει σχετική μελέτη η Αικ. Πολυμέρου-Καμπλάκη, «Παράδοση και ιστορική πραγματικότητα. Η περίπτωση του Γεωργίου Σακελλίωνος», στον τόμο *Πρακτικών του Συνεδρίου «Ρήγας Φεραίος»* (Κισσός Πηλίου, 26-28 Μαΐου 1995), Αθήνα 1996, σ. 23-43.

τόπουλος, εξετάσας πάντας τους γινώσκοντάς τι περί του Ρήγα Έλληνας και Οθωμανούς. Ο Ν. Πολίτης δεν είχε επισκεφθεί το Βελεστίνο για τη συλλογή των πληροφοριών σχετικά με τη νεότητα του Ρήγα. Η πληροφορία - διευκρίνιση αυτή του ιδίου του Ν. Πολίτη παραγνωρίζεται από ορισμένους συγγραφείς. Για παράδειγμα, αναφέρουμε την περίπτωση του Φ. Μιχαλόπουλου⁹, ο οποίος σημειώνει ότι πολλά από τα επεισόδια της νεανικής ζωής του Ρήγα, όπως η φυγή του στον Όλυμπο, η κατάταξή του ως κλέφτη και η μετάβασή του στον Άθω, που αναφέρει ο Βλάσιος Σκορδέλης¹⁰, αποδείχθηκαν μεταγενεστέρως αληθινά..., ο Ν. Πολίτης ...μετέβηκε στο Βελεστίνο, όπως περιχώση ό,τι μπορούσε να σωθή από τις προφορικές αναμνήσεις των γεροντοτέρων, Η τοπική εκείνη έρευνα, γενομένη μ' όλα τα επιστημονικά δεδομένα της Λαογραφίας...εκύρωσε τις πληροφορίες του Σκορδέλη. Ενώ ο Ν. Πολίτης, όπως προαναφέρθηκε, δεν είχε επισκεφθεί το Βελεστίνο για τη συλλογή των πληροφοριών του.¹¹

Για το συγκεκριμένο θέμα ο Λ. Βρανούσης¹² παρατηρεί χαρακτηριστικά: «Πολύ φοβάμαι όμως ότι στα 1884 ο "φιλόμουσος δημοδιδάσκαλος" του Βελεστίνου, καθώς και πολλοί από τους πληροφοριοδότες του, ίσως αντλούσαν τις "αναμνήσεις" τους από το σχολικό ανάγνωσμα του ευφάνταστου πατριδογράφου Σκορδέλη, βιβλίο που είχε κυκλοφορήσει ευρύτατα ήδη σε τρεις αλληπάλληλες εκδόσεις από το 1879 ως το 1884».

Οι παραδόσεις για τη νεότητα του Ρήγα καταγράφηκαν το 1884, δηλαδή έναν και πλέον αιώνα από την εποχή για στην οποία γίνεται αναφορά. Δεν πρόκειται για ιστορικές αναμνήσεις. Ίσως οι ηλικιωμένοι του Βελεστίνου να διατηρούσαν κάποια ανάμνηση για το σπίτι και για το όνομα του πατέρα του Ρήγα. Αλλά για τα γεγονότα που αναφέρουν, για τα κατορθώματα, για τα ανδραγαθήματα της νιότης του Ρήγα, αυτά πλάσθηκαν μάλλον από τους «ευφάνταστους».

Σημειώνουμε ότι ο ναός του αγίου Αθανασίου, τον οποίο μνημονεύει ο Ρή-

9. Βλ. Φάνης Μιχαλόπουλος, «Ρήγας Βελεστινλής. Βιογραφικόν εράνισμα», *Θεσσαλικά Χρονικά*, τόμ. 1, Εν Αθήναις 1930, σ. 7.

10. Βλάσιος Σκορδέλης, *Οι γονείς του Ρήγα ή περί εθνικής αγωγής*, εν Αθήναις, α' έκδ. 1879, β' έκδ. 1881, γ' έκδ. 1884.

11. Ομοίως και η Αγγλίδα συγγραφέας E. M. Edmonds, *Rhigas Pheraios*, London 1890, "Preface" σ. XI, τονίζει ότι ο Ν. Πολίτης είχε κάνει επιτόπια έρευνα στο Βελεστίνο, χωρίς όμως να έχει προσεχθεί η σχετική υποσημείωση του άρθρου του για την συλλογή του υλικού από τον δημοδιδάσκαλο του Βελεστίνου.

12. Λέανδρος Βρανούσης, *Ρήγας*, 1954, σ. 13.

γας στην «Επιπεδογραφία», δηλαδή στο τοπογραφικό διάγραμμα του Βελεστίνου, κυριολεκτικά καταστράφηκε, όπως και η χριστιανική συνοικία, μετά τα δραματικά γεγονότα της μάχης του Βελεστίνου, στις 11 Μαΐου του 1821, με τους επαναστάτες της Θετταλομαγνησίας και τη σύγκληση στο Βελεστίνο υπό την προεδρία του Ανθίμου Γαζή της Βουλής της Θετταλομαγνησίας. Αργότερα, το 1865, ανοικοδομήθηκε ο ναός, αλλά αφιερωμένος στην Κοίμηση της Παναγίας. Μάλλον οι κάτοικοι του Βελεστίνου¹³, που εγκαταστάθηκαν αργότερα και οι οποίοι θα ήρθαν από άλλες περιοχές, ίσως δεν γνώριζαν ότι ο καταστραφείς ναός κατά το 1821 ήταν αφιερωμένος στον άγιο Αθανάσιο¹⁴. Παρόμοια θα συνέβη και με τον ναό της Αγίας Παρασκευής, που επίσης μνημονεύεται από τον Ρήγα στην «Επιπεδογραφία» του Βελεστίνου και στη θέση του ανοικοδομήθηκε αργότερα ναός αφιερωμένος στους αγίους Κωνσταντίνο και Ελένη.

Συμπερασματικά τονίζουμε ότι το άρθρο του Νικολάου Πολίτου, «Η νεότης του Ρήγα» περιέχει υστερογενείς θρύλους, που θέλανε τον επαναστάτη Ρήγα της ηλικίας των σαράντα χρόνων, να έχει συλλάβει το επαναστατικό του έργο από τη νεανική του ηλικία, τότε να είχε γράψει τον Θούριό του και να τον τραγουδά. Όλα τα αναφερόμενα σ' αυτό για την οικογένειά του, δεν έχουν ιστορικά τεκμηριωθεί. Τέλος, προσθέτουμε ότι έχουν καταγραφεί και άλλοι τοπικοί θρύλοι για τον Ρήγα και μία παράδοση, ότι από το Άγιον Όρος πήγε στη Θεσσαλονίκη, στη μονή Βλατάδων και στο αρχοντικό των Κωνταντζόγλου¹⁵.

13. Ρήγας Βελεστινλής, *Χάρτα της Ελλάδος*, Βιέννη 1797, επανέκδοση από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα με την υποστήριξη της Ακαδημίας Αθηνών, επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλος, Αθήνα 1998, φύλλο τέταρτο. Επίσης βλ. Ευαγγ. Κακαβογιάννης, «Η "Επιπεδογραφία της Φεράς" του Ρήγα Βελεστινλή από άποψη αρχαιολογική», *Υπέρεια*, τόμ. 1, Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου «Φεραί - Βελεστίνο - Ρήγας», Αθήνα 1990, σ. 423-448.
14. Για τη διατήρηση της μνήμης του ναού του αγίου Αθανασίου στα μεταγενέστερα χρόνια στο Βελεστίνο βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Ο ναός "Άγιος Αθανάσιος" Βελεστίνου στην εποχή του Ρήγα και σήμερα», εφημ. *Η Θεσσαλία*, Βόλος, 24 Σεπτεμβρίου 2004.
15. Βλ. Φάνης Μιχαλόπουλος, «Ο Ρήγας στον Όλυμπο», *Ελληνική Δημιουργία*, τόμ. Α', (1948), σ. 387-390.

SUMMARY

Dimitrios Karaberopoulos

"The Youth of Rigas" by Nicolaos G. Politis (1885)

In his article "The Youth of Rhigas" (*Estia*, vol. 19, 1985, pp. 13-16), Nicolaos Politis presented three folk narratives regarding the youth of Rhigas Velestinlis (1757-1798), which were collected by, among others, an elementary school teacher at Velestino. These narratives[?] were generated by the inhabitants of Rhigas' birthplace after the historical events in which he participated. They were of the view that the revolutionary Rhigas conceived his plans and composed and sang his Thourios during his youth. Such accounts of Rhigas' youth and of his family, however, have not been historically documented.